

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Wouter Beekers

Het bewoonbare land. Geschiedenis van de volkshuisvestingsbeweging in Nederland

Boom | 2012 | 372 pp. | € 24,90 | ISBN 9789461056573

Radicale reinigungsactie op maatschappelijk middenveld gewenst

door *Gerrit de Jong*

De auteur is lid van de redactie van *Christen Democratische Verkenningen*.

Beekers heeft een mooi boek geschreven. Het is een dissertatie en deze is, zoals dat hoort, systematisch opgezet. De volkshuisvesting is begonnen als particulier initiatief en kreeg voornamelijk gestalte in de woningbouwvereniging, een belangrijk onderdeel van wat later zou worden gemunt als het maatschappelijk middenveld. Beekers beschrijft de ontwikkelingen binnen en rondom deze maatschappelijke instellingen. Hij doet dit chronologisch, te beginnen in 1850, als vanuit de Amsterdamse kring van het Réveil het initiatief wordt genomen tot oprichting van een woningbouwvereniging. De periode tot 2010 wordt opgeknipt in negen perioden van 15 tot 25 jaar. Voor elke periode wordt de verandering in de organisatie en ordening van de volkshuisvesting belicht aan de hand van een vijftal ideaaltypische denkpatronen,

tegenwoordig ook wel logica's genoemd, die inzicht geven in de identiteit van de maatschappelijke instellingen.

Deze logica's noemt Beekers ordeningsmodellen, waarbij hij een statelijk, een commercieel, een informeel, een associatief en een professioneel patroon onderscheidt. In het *statelijk* patroon zien we de greep van de overheid op de maatschappelijke instelling sterker worden. Dit krijgt vooral de vorm van het beschikbaar stellen van financiële middelen en van regelgeving. Het *commerciële* patroon wordt zichtbaar wanneer woningbouwverenigingen zich op de kapitaalmarkt begeven voor hun financiering en de wet van vraag en aanbod wordt losgelaten op de woningbouw. De *informele* logica speelt een rol wanneer gemeenschappen, zoals de buurt, de familie of de vriendenkring invloed hebben op het reilen en zeilen van een instelling. *Associatief* wil zeggen dat burgers op vrijwillige basis deelnemen aan collectieve acties en bijvoorbeeld lid worden van een woningbouwvereniging. En als de gesalarieerde medewerker zijn intrede doet

B
O
E
K
E
N

spreken we van een *professioneel* patroon.

Beekers blijft niet hangen in het afsteken van een verhaal, maar probeert zijn vertoog empirisch te onderbouwen en beperkt zich tot het schetsen van hoofdlijnen.

* * *

Het begin van de volkshuisvesting is associatief en filantropisch commercieel. Hoewel regenten het voortouw nemen staan de toekomstige bewoners van begin af aan centraal en het zaakje moet financieel rond kunnen komen, want het is geen liefdadigheid. Daarna komen de arbeiderscoöperaties op, die soms ook het sparen voor de aankoop van de woning mogelijk maakten en daarmee een informeel element toevoegden. Met de introductie van de Woningwet van 1901 wordt de inbreng van de staat vastgelegd. Het corporatieve model is als politiek compromis uit de bus gekomen. De overheid ondersteunt en faciliteert de woningbouwverenigingen, gemeenten kunnen leningen verstrekken onder rijksgarantie, en de eerste professionele krachten in de vorm van opzichteressen doen hun intrede. Daarna komt onvermijdelijk de spanning aan het licht tussen enerzijds het statelijke en professionele element en anderzijds de informele en associatieve logica. Als de overheid zich ermee gaat bemoeien en betaalde krachten hun intrede doen, worden de vrijwilligers de deur uit gejaagd. De band met de leden blijft nog bestaan zolang de corporatie over de woningtoewijzing gaat. Het commerciële element vermindert als huren niet langer marktconform worden vastgesteld. De greep van de overheid op de sector bereikt zijn hoogtepunt met de introductie van de Woonruimtetwet in 1947. Ook de woningtoewijzing wordt nu een zaak van de gemeenten. De corporaties leggen alle nadruk op het bouwen van zo veel mogelijk

woningen, gezien de grote naoorlogse woningnood. Pogingen om de binding van de corporaties met hun achterban te verstevigen bereiken slechts het stadium van papieren nota's en rapporten van commissies. Beroepskrachten hebben bezit genomen van de woningbouwverenigingen, die hoofdzakelijk uitvoeringsorganen zijn geworden van overheidsbeleid. Als de ergste woningnood is gelenigd, komt de spanning tussen de professionele en de associatieve logica aan de oppervlakte. Het is de tijd waarin driftig wordt gediscussieerd over interne en externe democratisering. Huurders komen hier en daar in opstand tegen hun corporaties. De professionele logica wint. De corporaties waren grote organisaties geworden, schaften vaak de verenigingsvorm af om een stichting te worden, en de huurder werd in plaats van deelnemer klant. De logica van de markt komt op. De verstatelijking is op zijn retour en culmineert in de bruteringsoperatie van staatssecretaris Heerma. Daarmee is de verzelfstandiging van de woningbouwcorporaties bezegeld. Beroepskrachten hebben het nu helemaal voor het zeggen en het groter groeien door fusies neemt een aanvang. Naast de sociale woningsector, waar dikwijls door huren beneden kostprijs impliciete subsidies worden

Als de misstanden aan de oppervlakte komen, door fraude en buitensporige salariëring aan de top, reageert de politiek met incidentgedreven politiek

verstrekt, gaan de corporaties zich ook bewegen op het commerciële vlak. Als de eerste misstanden aan de oppervlakte komen, door

fraude en buitensporige salariëring aan de top, reageert de politiek met incidentgedreven politiek. Het associatieve element is bijna geheel verdwenen. Het zelfreinigend vermogen is te gering en de corporaties leven in een identiteitscrisis.

Het onderzoek is dan afgelopen en het is tijd voor een korte nabeschouwing. Beekers stelt dat de oplossing van de identiteitscrisis om een ideologische insteek vraagt. Volgens hem dient het monopolie van de professionele logica te worden doorbroken door meer ruimte te scheppen voor de associatieve, de informele en de statelijke logica's. Dat betekent de terugkeer van de vrijwillige bestuurder, inspraak op buurtniveau, toelating van kleine coöperaties, beschermde koopconstructies, sterker toezicht door de overheid en invloed van de gemeenten op de besteding van de gelden door de corporaties. Het allerbelangrijkst is echter de activering van de burger en daarvoor moet je diep durven ingrijpen.

* * *

Daarmee gaat het betoog als een nachtkaars uit. Het is wel aardig om te zeggen dat de identiteitscrisis een ideologisch vraagstuk is en dat de activering van de burger het belangrijkste is, waarvoor diep moet worden ingegrepen, maar waar moet je dan concreet aan denken? Met die nachtkaars staat Beekers overigens niet alleen. Hetzelfde geldt voor het rapport van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Op zoek naar de kracht van de samenleving*, en voor het boekje *Polderen 3.0* van Yvonne Zonderop, om maar eens twee recente voorbeelden te noemen.¹ Prachtige analyses, maar als het erop aankomt man en paard te noemen, wordt het allemaal wat mager.

Beekers constateert nog twee andere zaken. In de eerste plaats stelt hij vast dat er

een grote continuïteit zit in de geschetste ontwikkeling door de tijd heen. Ontwikkelingen zitten er al jaren aan te komen voordat ze culminerend en lijken zo hun eigen autonome gang te gaan. In de tweede plaats stelt Beekers dat de werdegang die de volkshuisvesting heeft doorgemaakt parallel heeft in andere onderdelen van het maatschappelijk middenveld. Als ik er dan nog een derde constatering aan toevoeg, namelijk dat het maatschappelijk middenveld altijd het honk is geweest dat door het CDA werd bezet, dan lijkt het erop dat die partij wat verweesd is achtergebleven en niet weet hoe ze de identiteitscrisis in dat veld moet aanpakken; verlegenheid alom. Woningcorporaties, ziekenhuizen, universiteiten en – zij het in mindere mate – scholen die autonoom bezig zijn zich vooral te richten op hun eigen voortbestaan, hun oorsprong en inspiratie hebben opgeborgen in gedenkboeken, en ondertussen geen weet hebben van goed bestuur, de goeden niet te na gesproken, en het CDA weet niet wat het ermee aan moet? Als inderdaad de door Beekers geschetste ontwikkeling tamelijk autonoom verloopt en de mensen die erbij betrokken zijn zich daar maar het best bij aan kunnen passen, loop je constant achter de feiten aan. De identiteitscrisis waarmee Beekers zijn proefschrift eindigt is niets nieuws, maar duurt in feite al decennialang. Alleen door de verzelfstandiging, het vaak gebrekkige toezicht en de enorme verleidingen die het bezit van een groot vermogen met zich meebrengt, gaat hier en daar de deksel van de beerput. Het doet mij denken aan het boek *Religion and the rise of capitalism* van Tawney, die de geschiedenis beschrijft van de invloed die de kerk heeft gehad op de opkomst van het kapitalisme vanaf de middeleeuwen

tot nu toe. Het is één grote litanie: de kerk heeft doorlopend grote ethische bezwaren tegen allerlei uitwassen van de commerciële logica, maar accommodeert op den duur steeds weer.² In de volkshuisvesting gaat hetzelfde patroon op: de betrokkenheid van de mensen om wie het allemaal is begonnen, verdwijnt stelselmatig, en beroepskrachten voor wie het voortbestaan van de instelling van het grootste belang is en die zich niet langer ethisch ingekaderd voelen, gaan hun gang en uiteindelijk spoel je aan bij de platte commercie; de omgeving moet zich daar maar aan aanpassen. Tawney is snoeihard.

Hij constateert dat het falen van de samenleving meer is dan een incident. Het bereiken van materiële rijkdom is het hoogste doel van het menselijk streven geworden. Dit accepteren is de ontkenning van alles wat je christelijk kunt noemen. Volgens Tawney is er geen enkel compromis mogelijk tussen de Kerk van Christus en de verheerlijking van rijkdom. Hij haalt de econoom Keynes aan, die schrijft dat de commercie absoluut onreligieus is, geen innerlijke samenhang vertoont en zonder veel *public spirit* is, maar vaak, zij het niet altijd, alleen maar een verzameling bezitters en winstnagers.³ Lopen ook wij niet het gevaar ons aan te passen aan de uitwassen binnen, maar ook buiten het maatschappelijk middenveld, te wennen aan de doorlopende litanie van fraude en omkoping, de buitensporige beloningen bij (beursgenoteerde) ondernemingen (Shell, Heineken), de hardleersheid van bankiers en ga maar door? We moeten wakker worden. Concreet: waarom ligt de discussie over de maatschappelijke onderneming stil? Als het vorige wetsvoorstel niet deugde, waarom komen we dan niet met een beter voorstel? In Engeland is er volop discussie over de in-

richting van de maatschappelijke onderneming en schijnt men te hebben geleerd van de kritiek op het Nederlandse wetsvoorstel.⁴ Waarom kunnen we wel de plofkip na een korte actie uit de schappen verwijderd krij-

.....

Waarom kunnen we wel de plofkip uit de schappen verwijderd krijgen, maar komt een reinigingsactie op het maatschappelijk middenveld niet van de grond?

gen, maar zouden we niet een reinigingsactie op het maatschappelijk middenveld van de grond kunnen krijgen? Sommige overheden doen geen zaken meer met (semi) publieke ondernemingen die niet deugen.

* * *

Je moet inderdaad diep durven ingrijpen om het associatieve en informele element weer terug te krijgen in het maatschappelijk middenveld, maar het is de moeite waard. Nog een laatste overweging leg ik eraan. Zonderop en anderen constateren dat er in ons land een nieuwe tegenstelling is tussen lager en hoger opgeleiden.⁵ Het CDA was vanouds een volkspartij die de tegenstellingen tussen lager en hoger opgeleiden wist te verbinden. Dat karakter is de partij kwijtgeraakt en zij vertegenwoordigt nu vooral de midden- en hogere klassen. De lager opgeleiden zitten inmiddels bij PvdV en SP. De hoger opgeleiden vertonen weinig animo om aan de misstanden van een ongebreidelde commercie een einde te maken; zij accommoderen, in de taal van Tawney. Dit in tegenstelling tot de lager opgeleiden, die het vertrouwen in de politiek en andere zakkenvullers allang kwijt zijn. Wil het CDA weer een volkspartij

zijn, dan moet het inderdaad wakker worden en radicaal durven zijn, voor mijn part in het midden.

Noten

1 Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Op zoek naar de kracht van de samenleving*. Den Haag: Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 2011; Yvonne Zonderop, *Polderen 3.0. Nederland & het algemeen belang*. Leusden: ISVW

uitgevers, 2012.

- 2 R.H. Tawney, *Religion and the rise of capitalism. A historical study*. Harmondsworth: Penguin, 1972 (oorspronkelijk 1926).
- 3 Tawney 1972, p. 280.
- 4 Zie Dick van Ginkel, 'Engelsen geven het goede voorbeeld met hun maatschappelijke onderneming', *Het Financieele Dagblad*, 23 februari 2013. In dit artikel geeft Van Ginkel ook kritiek op het inmiddels ingetrokken wetsvoorstel van minister Hirsch Ballin.
- 5 Zonderop 2012, hoofdstuk 11.